

Arktik u međunarodnom pravu

UDK: 341.228(98)

Sažetak

Utjecaj klimatskih promjena najvidljiviji je na Arktiku. Osim što će takav razvoj situacije uzrokovati nezamislive posljedice na svim razinama, potrebno je prije svega uzeti u obzir da Arktik naseljava domorodačko stanovništvo, najmanje odgovorno za onečišćenje i promjene. Životinjske će vrste Arktika nestajati i mijenjati staništa pa će domorodačko, a i ostalo stanovništvo Arktika, ostati bez tradicionalnog izvora prehrane i drugih dobrobiti koje imaju od njih. Topljenje leda izaziva dalekosežan lanac negativnih pojava, a - načelno vođene tim razlozima - osam arktičkih država osnovalo je Arktičko vijeće, vodeći međuvladin forum za suradnju na pitanjima zaštite arktičkog okoliša. Velike količine nafte i plina, zarobljene na dnu Arktičkog oceana, dižu dodatne tenzije između arktičkih, ali i nearktičkih država, obzirom na to da arktičke države postavljaju zahtjeve za proširenim epikontinentalnim pojasevima. Brojni su faktori koji skreću pozornost vodećih sila na arktičku regiju, u očima jednih oazu profita koji će se realizirati onda kada dugovječni led nestane, a u drugih pak trenutačno najosjetljivije mjesto na Zemlji koje zahtijeva hitnu zaštitu. Cilj ovog rada je analizirati međunarodnopravni status Arktika, odnosno najvažnija međunarodnopravna pravila primjenjiva na Arktiku, s posebnom pažnjom na zaštitu arktičkog okoliša.

Cljučne riječi: Arktik, zaštita arktičkog okoliša, topljenje leda, onečišćenje, Arktičko vijeće

1. UVOD¹

Sudeći po znanstvenim procjenama, do 2037. na Arktiku više neće biti leda.² Zbog utjecaja klimatskih promjena arktički se led ubrzano topi, a u dogledno će vrijeme takve okolnosti prouzročiti nesagledive posljedice u ostatku svijeta. Zagrijavanje pretvara nekoć nedostupna prostranstva Arktičkog oceana u relativno dohvatljiva, čime će se otvoriti nove pomorske rute i olakšati pristup prirodnim bogatstvima (prvenstveno nafti i plinu), ali će

¹ Ovaj rad se temelji na diplomskom radu „Arktik u međunarodnom pravu“, obranjenom 20. veljače 2018. na Katedri za međunarodno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod mentorstvom doc. dr. sc. Trpimira Mihaela Šošića.

² Hossain, K., Morris, K., „Protecting Arctic Ocean Marine Biodiversity in the Area Beyond National Jurisdiction“, u: Andreone, G. (ur.), *The Future of the Law of the Sea - Bridging Gaps Between National, Individual and Common Interests*, Rome, 2017, str. 113.; više o trenutačnom stanju količine leda na Arktiku vidi na mrežnim stranicama *National Ice and Snow Data Center*, pod: <http://nsidc.org/arcticseaicenews/> (28.03.2018.).

isto tako uzrokovati sporove između država koje pretendiraju na širenje svoga epikontinentalnog pojasa izvan 200 morskih milja od polaznih crta od kojih se mjeri širina teritorijalnog mora.³

Zabrinuti sadašnjom situacijom, članovi akademske zajednice i nevladina organizacija *Greenpeace*, pozivaju na kreiranje režima sličnog antarktičkom, tj. na uspostavljanje „arktičkog utočišta“ (engl. *Arctic Sanctuary*) velikog gotovo 3 milijuna km, u kojemu bi vrijedili stroži režimi plovidbe u odnosu na ostatak Arktičkog oceana i zabrana komercijalnog ribolova.⁴ U tu svrhu predlažu donošenje „Ugovora o Arktiku“ kojemu bi Ugovor o Antarktiku poslužio kao uzor.⁵ Za razliku od Antarktika koji je određenu pravnu zaštitu stekao sklapanjem Ugovora o Antarktiku kao pravno obvezujućeg instrumenta koji regulira mnogostrane aktivnosti i promiče miroljubivu uporabu Antarktika (čl. 1. Ugovora o Antarktiku), u slučaju Arktika još uvijek nije došlo do tako strogo definiranog režima.⁶ Druga značajna razlika leži u domorodačkom stanovništvu, kojega na Antarktiku nema, a smatra se da je upravo to predstavljalo olakotnu okolnost za kreiranje antarktičkog režima.⁷

Rad prikazuje prošli, sadašnji i projekciju mogućeg razvoja situacije na Arktiku u pravnom kontekstu, tj. instrumente međunarodnog prava kojima je Arktik reguliran. Također, ispituje se u kojoj mjeri i kojim sredstvima postojeća međunarodnopravna regulativa pristupa jednom od najosjetljivijih područja na Zemlji te mogu li se poduzeti veći naponi kako bi se daljnje opasnosti u arktičkoj regiji spriječile. Razmatraju se rad vodećeg regionalnog foruma i njegova uloga, status domorodačkog stanovništva te međunarodnopravni akti za zaštitu okoliša na Arktiku, kojemu se posvećuje najviše pažnje u ovome radu, uključujući odredbe Konvencije UN-a o pravu mora od posebne važnosti za Arktički ocean.⁸ S obzirom da nekoliko arktičkih država leži na Arktičkom oceanu, razmatra se i pitanje njihovih postavljenih zahtjeva za određivanjem vanjskih granica epikontinentalnog pojasa izvan 200 morskih milja od polaznih crta.

2. RAZVOJ SURADNJE ARKTIČKIH DRŽAVA I STVARANJE REGIONALNE ARKTIČKE POLITIKE

2.1. Strategija za zaštitu arktičkog okoliša

Duboko zabrinute onečišćenjem i utjecajem klimatskih promjena na arktički okoliš, osam država arktičkog polarnog kruga (SAD, Kanada, Danska, Island, Norveška, Švedska, Finska, Rusija) održalo je 1991. konferenciju ministara arktičkih država u finskom Rovaniemiju, na kojoj su usvojile Deklaraciju za zaštitu arktičkog okoliša (Deklaracija iz Rovanijemija) i Strategiju za zaštitu arktičkog okoliša s Akcijskim planom.⁹

Strategijom za zaštitu arktičkog okoliša postavljeni su temelji za daljnju suradnju arktičkih država po pitanjima zaštite arktičkog okoliša, a osam država članica obvezalo se

³ Byers, M., *International Law and the Arctic*, Cambridge, 2013, str. 3.

⁴ Više o „arktičkom utočištu“ vidi: Hossain, Morris, *op. cit.* (bilj. 2), str. 115.

⁵ *Ibid.*, str. 116.; Ugovor o Antarktiku dostupan je na engleskom jeziku, na mrežnim stranicama Tajništva Ugovora o Antarktiku, pod: https://www.ats.aq/documents/ats/treaty_original.pdf (28.03.2018.).

⁶ Vidas, D., „Protecting the polar marine environment: interplay of regulatory frameworks“, u: Vidas, D. (ur.), *Protecting the Polar Marine Environment: Law and Policy for Pollution Prevention*, Cambridge, 2000, str. 6.

⁷ *Ibid.*

⁸ Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora i Završni akt Treće konferencije Ujedinjenih naroda o pravu mora s Prilozima I-VII. i Dodatkom i Sporazum o primjeni XI. dijela Konvencije Ujedinjenih naroda o pravu mora, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 9/2000.; Konvencija o pravu mora usvojena je na Trećoj konferenciji UN-a o pravu mora 1982., a stupila je na snagu 1994.

⁹ Tekst Deklaracije iz Rovanijemija dostupan je na mrežnim stranicama *Arctic Circle*, pod: <http://arcticcircle.uconn.edu/NatResources/Policy/rovaniemi.html> (28.03.2018.).

usvojiti četiri programa Strategije.¹⁰ Na razradi problema vezanih za zaštitu arktičkog okoliša djeluju četiri radne skupine, svaka sa svojim specifičnim područjem interesa, čime u kontekstu postavljenih ciljeva stvaraju cjelinu, a to su: Arktički program za procjenu i praćenje (engl. *Arctic Monitoring and Assessment Programme - AMAP*), Zaštita arktičkog morskog okoliša (engl. *Protection of the Arctic Marine Environment - PAME*), Očuvanje arktičke flore i faune (engl. *Conservation of Arctic Flora and Fauna - CAFF*), Prevencija, spremnost i akcija u hitnim slučajevima (engl. *Emergency Prevention, Preparedness and Response - EPPR*).¹¹ Strategija je donesena i s ciljem rješavanja regionalno prisutnih problema, a kao šest ključnih izdvajaju se: teški metali, trajni organski zagađivači, podvodna buka, onečišćenje uljem, radioaktivnost i zakiseljavanje.¹²

Upravo će se iz aktivnosti vezanih uz djelovanje Strategije kasnije razviti Arktičko vijeće, a kao osnovni zadatak Strategije navodi se zaštita arktičkog, naročito zaštita morskog okoliša bez obzira na izvor onečišćenja.¹³ Najznačajnija je zbog činjenice da je to prvi sveobuhvatni dokument po pitanju zaštite okoliša na Arktiku.¹⁴ Međutim, Deklaracija iz Rovanijemija i Strategija načelno predviđaju donošenje preventivnih mjera za zaštitu morskog okoliša od onečišćenja, usklađenih s Konvencijom UN-a o pravu mora kao primarnim instrumentom međunarodnog prava za pravo mora.¹⁵ Strategija nije pravno obvezujući instrument, već je zamišljena kao generalna politika zaštite morskog okoliša koja će se ostvariti implementacijom zakona na nacionalnoj razini.¹⁶

2.2. Arktičko vijeće

Usvajanjem Deklaracije o osnivanju Arktičkog vijeća (Ottawa, 1996.), osam arktičkih država (SAD, Kanada, Danska, Norveška, Švedska, Finska, Island, Rusija) formiralo je Arktičko vijeće kako bi se zajednički bavile rješavanjem problematike Arktika.¹⁷ Arktičko vijeće vodeći je međuvladin forum za promicanje suradnje, koordinacije i interakcije između arktičkih država, arktičkih domorodačkih zajednica i drugih arktičkih stanovnika na rješavanju zajedničkih problema, napose na pitanjima održivog razvoja i zaštite okoliša na Arktiku.¹⁸ Osnovano deklaracijom, Vijeće nije ovlašteno donositi pravno obvezujuće norme, što se može zaključiti iz čl. 1. Deklaracije iz Ottawe.

U Vijeću sudjeluju tri skupine sudionika: države članice (tzv. A8), stalni sudionici i promatrači (čl. 2 – 3. Deklaracije iz Ottawe). Status stalnih sudionika uživaju predstavnici arktičkog domorodačkog stanovništva, pri čemu uključenost domorodačkog stanovništva

¹⁰ Vidas, D., „Cold by Nature: Some Aspects of International Protection of the (Marine) Environment in Polar Regions“, *Prinosi za poredbeno proučavanje prava i međunarodno pravo*, sv. 24, br. 26, 1996, str. 141.

¹¹ VanderZwaag, D., „Regionalism and Arctic Marine Environmental Protection: Drifting between Blurry Boundaries and Hazy Horizons“, u: Vidas, D., Rštreng W. (ur.), *Order for the Oceans at the Turn of the Century*, The Hague, 1999, str. 237.-238.

¹² *Ibid.*, str. 236.

¹³ Baker, B., „The Developing Regional Regime for the Marine Arctic“, u: Molenaar, E.J., Oude Elferink, A.G., Rothwell, D.R. (ur.), *The Law of the Sea and the Polar Regions: Interactions between Global and Regional Regimes*, Leiden - Boston, 2013, str. 37.

¹⁴ Rothwell, D. R., „The Arctic in International Law: Time for a New Regime?“, *ANU College of Law Research Paper*, No. 08-37, 2008, str. 8.

¹⁵ Vidas, *op. cit.* (bilj. 10), str. 143.

¹⁶ Rothwell, *op. cit.* (bilj. 14), str. 9.

¹⁷ Tekst Deklaracije o osnivanju Arktičkog vijeća iz 1996. (u daljnjem tekstu: Deklaracija iz Ottawe), dostupan je na engleskom jeziku na mrežnim stranicama Arktičkog vijeća, pod: https://oarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/85/EDOCS-1752-v2-ACMMCA00-Ottawa_1996_Founding_Declaration.PDF?sequence=5&isAllowed=y (28.03.2018.).

¹⁸ Više o Arktičkom vijeću vidi na mrežnim stranicama Arktičkog Vijeća, pod: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us> (28.03.2018.).

predstavlja raritet u odnosu na uobičajen sastav sudionika međunarodnih organizacija ili foruma takve vrste, kao što je Arktičko vijeće.¹⁹ Trenutačno taj status uživa šest skupina domorodačkog stanovništva okupljenih u nevladine ili neprofitne organizacije: Međunarodno udruženje Aleuta (engl. *Aleut International Association*), Vijeće arktičkih Athabaskana (engl. *Arctic Athabaskan Council*), Međunarodno vijeće Gwich'ina (engl. *Gwich'in Council International*), Vijeće Inuita polarnog kruga (engl. *Inuit Circumpolar Council*), Rusko-arktički domorodački narodi sjevera (engl. *Russian Arctic Indigenous Peoples of North*) i Vijeće Saamija (engl. *Saami Council*).²⁰ Broj stalnih sudionika u svakom trenutku mora biti manji od broja država članica (čl. 2. Deklaracije iz Ottawe).

Poslovnik Arktičkog vijeća određuje da je status promatrača otvoren svim ostalim državama, međuvladinim i međuparlamentarnim organizacijama (globalnim i regionalnim) te nevladinim organizacijama za koje Vijeće utvrdi da mogu pridonijeti njegovu radu (čl. 36.).²¹ Status će promatrača trajati dokle god među ministrima postoji suglasnost, a svaki promatrač koji se uključi u aktivnosti suprotne pravilima Deklaracije iz Ottawe ili Poslovnika Arktičkog vijeća bit će suspendiran (čl. 37. Poslovnika). U skladu s Deklaracijom iz Ottawe, odluke Vijeća donose se konsenzusom svih osam država članica (čl. 7. Poslovnika). Pravo donošenja odluka nemaju stalni sudionici i promatrači, s tom razlikom da je status stalnih sudionika ipak povoljniji jer je ta kategorija stvorena s intencijom omogućavanja aktivne suradnje i potpunog savjetovanja s predstavnicima domorodačkog stanovništva unutar Arktičkog vijeća (čl. 5. Poslovnika). Odluke se usvajaju na sastancima ministara koji se održavaju svake dvije godine, a barem dva puta godišnje sastaju se Visoki arktički dužnosnici (engl. *Senior Arctic Officials*) koji koordiniraju radom čitavog Vijeća (čl. 15., 23., 25. Poslovnika).

Deklaracijom iz Ottawe, ustanovljeno je da će Vijeće nastaviti s koordinacijom rada četiri radne skupine (AMAP, CAFF, PAME, EPPR) usvojenih za vrijeme suradnje arktičkih država na Strategiji za zaštitu arktičkog okoliša (čl. 1. t. b.).²² Uz rad četiri navedene skupine, Arktičko je vijeće osnovalo još dvije radne skupine: Akcijski program za arktičke onečišćivače (engl. *Arctic Contaminants Action Program - ACAP*) i Radnu skupinu za održivi razvoj (engl. *Sustainable Development Working Group - SDWG*).²³ Radne skupine neovisne su u tom smislu što ne predstavljaju interese država članica Vijeća, već se na znanstvenoj razini bave aktualnim problemima.²⁴ Prema nekim autorima, sav se supstancijalni rad Vijeća *de facto* odvija unutar navedenih šest radnih skupina.²⁵

Nakon osnutka Arktičkog vijeća, pet se arktičkih obalnih država, tzv. „A5“ (SAD, Kanada, Danska, Norveška, Rusija) sastalo 2008. u Ilulissatu na Grenlandu, gdje su održale Konferenciju o Arktičkom oceanu i usvojile Deklaraciju iz Ilulissata kojom su potvrdile „odanost“ Arktičkom vijeću i Konvenciji o pravu mora te ustanovile kako Konvencija i postojeća međunarodnopravna regulativa pružaju odgovarajući okvir za uređenje Arktika.²⁶ Osim

¹⁹ Molenaar, E.J., „Current and Prospective Roles of the Arctic Council System within the Context of the Law of the Sea“, *International Journal of Marine and Coastal Law*, sv. 27, 2012, str. 577.

²⁰ Popis organizacija stalnih sudionika dostupan je na mrežnim stranicama Arktičkog vijeća pod: <https://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/permanent-participants> (28.03.2018.).

²¹ Pravila postupka Arktičkog vijeća dostupna su na engleskom jeziku na mrežnim stranicama Arktičkog vijeća pod: https://oarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/940/2015-09-01_Rules_of_Procedure_website_version.pdf?sequence=1&isAllowed=y (28.03.2018.).

²² Vidi: *supra*.

²³ Molenaar, *op. cit.* (bilj. 19), str. 588.; više o opsežnom djelovanju radnih skupina Arktičkog vijeća vidi mrežne stranice Arktičkog vijeća, pod: <https://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/working-groups> (07.04.2018.).

²⁴ Molenaar, *op. cit.* (bilj. 19), str. 588.

²⁵ VanderZwaag, D., „The Arctic Council at 15 Years: Edging Forward in a Sea of Governance Challenges“, *German Yearbook of International Law*, sv. 54, 2011, str. 284.

²⁶ Tekst Deklaracije iz Ilulissata dostupan je na engleskom jeziku na mrežnim stranicama *Rule of Law Committee*

što su zanemarile postojanje preostale tri arktičke države i predstavnike domorodačkog stanovništva, A5 nekoliko su se godina kasnije ponovno sastale (čime su zapravo stvorile jednu paralelnu strukturu i dodijelile same sebi ulogu pravih arktičkih čuvara), zanemariivši Deklaraciju iz Ottawe, odnosno činjenicu da Island, Švedska i Finska, kao i predstavnici domorodačkog stanovništva zajedno s njima odlučuju o arktičkoj politici.²⁷

3. STATUS DOMORODAČKOG STANOVNIŠTVA NA ARKTIKU

Unutar arktičkog domorodačkog stanovništva, razlikuje se nekoliko skupina naroda (Aleut, Athabaskan, Gwich'in, Inuit, Saami).²⁸ Iako domorodačko stanovništvo nema pravo na stvaranje vlastite države koje bi se automatizmom izvodilo iz prava na samoodređenje svih naroda, zajamčeno čl. 1. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. te čl. 1. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966., države su im obvezne osigurati sudjelovanje u političkom životu i pravo na lokalnu samoupravu.²⁹ Do sada su najveći iskorak u smjeru stvaranja vlastite države postigli Inuiti s Grenlanda, na kojemu predstavljaju većinsko stanovništvo, kada su 2008. prilikom glasanja na referendumu odlučili o stjecanju većeg stupnja autonomije od Danske.³⁰ Po mišljenju nekih međunarodnih stručnjaka, Grenland se približava osamostaljenju, a najznačajnije od svega, stvaranju prve inuitske države na svijetu.³¹

Oceanskim strujanjima i zrakom, do arktičkih su voda stigli onečišćivači sa svih strana svijeta, poput teških metala, opasnih kemikalija korištenih u proizvodnji kućanskih pomagala i sličnih tvari, a njihovim „krajnjim potrošačima“ postali su domorodački i drugi stanovnici arktičkog polarnog kruga.³² Tradicionalnim načinom života i prehranom koja uključuje životinjske vrste u čijim se masnim tkivima skupljaju organske onečišćujuće tvari (u daljnjem tekstu: POPs, krat. od engl. *Persistent Organic Pollutants*), arktičko domorodačko stanovništvo i arktičke životinjske vrste doživjele su sudbinu kolateralne žrtve sa zabilježenim porastom obolijevanja od raka, hormonalnih, reproduktivnih i drugih ozbiljnih poremećaja.³³ Vjetrovi i jake vodene struje prenose te štetne tvari do Arktika gdje se zadržavaju jer polarne temperature služe kao svojevrsni konzervansi za POPs-ove.³⁴ Ustanovljeno je da su upravo kanadske i grenlandske skupine domorodačkog stanovništva izložene velikim količinama žive i jedne vrste POPs-a.³⁵ Posljedice klimatskih promjena prvi će osjetiti oni stanovnici koji se već sada nalaze u nezavidnoj socioekonomskoj poziciji te direktno ovise o utjecaju klimatskih promjena i onečišćenju na prirodne resurse mora, odnosno ribarstvu i lovu kao tradicionalnom izvoru prehrane.³⁶ I dok je domorodačko stanovništvo na Arktiku i diljem svijeta najmanje pridonijelo ispuštanju štetnih plinova, predviđa se da će posljedice promjena najgore pogoditi upravo njih.³⁷ Međutim, ne pogađa ih

for the Oceans, pod: http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Ilulissat_Declaration.pdf (14.04.2018.); Hossain, Morris, *op. cit.* (bilj. 2), str. 109.

²⁷ Baker, *op. cit.* (bilj. 13), str. 38.-39.

²⁸ Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 216.

²⁹ *Ibid.*, str. 218.

³⁰ *Ibid.*, str. 220.

³¹ *Ibid.*

³² VanderZwaag, *op. cit.* (bilj. 11), str. 243.

³³ *Ibid.*

³⁴ Stokke, O.S., „A legal regime for the Arctic? Interplay with the Law of the Sea Convention“, *Marine Policy*, sv. 31, br. 4, 2007, str. 404.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Prior, T.L., Heinämäki, L., „The Rights and Role of Indigenous Women in Climate Change Regime“, *Arctic Review*, sv. 8, 2017, str. 195.

³⁷ *Ibid.*

„samo“ utjecaj klimatskih promjena, već i, primjerice, zabrana uvoza tuljanovih proizvoda u EU.³⁸ Potez EU-a uslijedio je u nezgodno vrijeme, a na štetu nje same, s obzirom na to da se unutar Arktičkog vijeća razmatrao podneseni prijedlog EU-a za stjecanje statusa stalnog promatrača, na kojeg je Kanada (uz podršku inuitskih organizacija i vlade Nunavuta) kao oštećena strana uložila veto i time spriječila donošenje odluke.³⁹ Unatoč činjenici da se zabrana uvoza ne odnosi na proizvode od tuljana koji su rezultat lova inuitske ili neke druge domorodačke zajednice,⁴⁰ Inuiti smatraju da im je nanesena šteta jer se posljedice takve zabrane reflektiraju i na njihovu poziciju na tržištu, odnosno da se utjecaj te zabrane svodi na potpuno uništenje tržišta tuljanovim proizvodima unutar EU-a, bez obzira na porijeklo ulova.⁴¹

Poštovanje prava i interesa arktičkog domorodačkog stanovništva najizraženije je u nordijskim zemljama, osobito kada govorimo o narodu Saami, dok je dio kanadskih i grenlandskih Inuita 50-ih godina dvadesetog stoljeća doživio sramotno kršenje temeljnih ljudskih prava - prisilnim preseljenjem na druge krajeve zemlje u kojima su se teško snalazili i bili izloženi još okrutnijim vremenskim uvjetima.⁴²

Što se tiče domorodačkog stanovništva u Arktičkom vijeću, najviše se ističe rad Vijeća Inuita polarnog kruga (okuplja oko 160 000 Inuita s područja Aljaske, Kanade, Grenlanda i Rusije), utemeljen 1977. s namjerom promicanja i zaštite tradicionalnog načina života, arktičkog okoliša i uključivanja u ekonomsko-politički sustav regije.⁴³ Na ovom je mjestu svakako bitno spomenuti zalaganje Vijeća Inuita polarnog kruga na usvajanju Stockholmske konvencije o postojanim organskim onečišćujućim tvarima iz 2001. te njihov apel na tragične posljedice klimatskih promjena.⁴⁴

4. PROŠIRENJE EPIKONTINENTALNOG POJASA IZVAN 200 MORSKIH MILJA NA ARKTIKU

4.1. Interes arktičkih država za širenjem suverenih prava na epikontinentalnom pojasu

Porastu razine ugljičnog dioksida odgovara pojačano topljenje leda, što omogućuje povećanu eksploataciju bogatstava dna Arktičkog oceana.⁴⁵ Američki je geološki zavod (engl. *American Geological Survey*) u izvješću iz 2008. iznio projekcije o velikim nalazištima nafte skrivenim na dnu Arktičkog oceana, daleko pristupačnijima u uvjetima oslobođenim leda, ali isto tako pogodnijim za (u slučaju vađenja nafte) povećanje opasnosti od ekoloških katastrofa.⁴⁶ Najozbiljnija nesreća u arktičkoj regiji, ona tankera *Exxon Valdez* na Aljasci 1989., pokazala je koliko je Arktik osjetljiv na onečišćenje.⁴⁷ Tom se prilikom izlilo oko 4 milijuna litara sirove nafte u more, a u vrlo kratkom roku uginulo je oko 30,000 morskih

³⁸ Uredba (EZ) br. 1007/2009 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. rujna 2009. (Službeni list Europske unije, L 286/36, 31.10.2009.); Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 236.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Vidi: *infra*.

⁴¹ Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 236.-237.

⁴² *Ibid.*, str. 240.

⁴³ Više o Vijeću Inuita polarnog kruga vidi na mrežnim stranicama Arktičkog vijeća pod: <https://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/permanent-participants/icc> (30.03.2018.).

⁴⁴ Stockholmska konvencija o postojanim organskim onečišćujućim tvarima, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 11/2006; Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 227.

⁴⁵ Hossain, Morris, *op. cit.* (bilj. 2), str. 108.

⁴⁶ Rothwell, *op. cit.* (bilj. 14), str. 4.

⁴⁷ Rothwell, D.R., „International Law and the Protection of the Arctic Environment“, *The International and Comparative Law Quarterly*, sv. 44, br. 2, 1995, str. 280.

ptica od posljedica izlivanja.⁴⁸ U skladu s pravnim i fizičkim mogućnostima, raste i interes arktičkih država u širenju suverenih prava na području epikontinentalnog pojasa.⁴⁹ Od osam arktičkih država, pet obalnih (SAD, Kanada, Danska/Grenland, Norveška/Svalbard, Rusija) okružuje Arktički ocean te time tvore njegovu prirodnu granicu. Od svih arktičkih država općenito, jedino SAD nije stranka Konvencije UN-a o pravu mora pa se nema pravo obratiti Komisiji za granice epikontinentalnog pojasa.⁵⁰ Arktik postaje žrtvom nezasićenih apetita za naftom i plinom.⁵¹ Velike naftne kompanije kao što su *Royal Dutch Shell*, *Exxon Mobil* i dr., pokazale su nimalo sramežljiv interes te razvijaju novu tehnologiju kojom će osigurati vađenje nafte i plina u još uvijek relativno nedostupnim uvjetima arktičkog leda.⁵²

4.2. Zahtjevi arktičkih obalnih država za određivanjem granica epikontinentalnog pojasa

U kontekstu Arktika, Rusija je prva država koja je 2001. podnijela zahtjev za određivanjem vanjske granice epikontinentalnog pojasa.⁵³ Komisija za granice epikontinentalnog pojasa izdala je preporuku u lipnju 2002. kojom odgađa donošenje konačne preporuke sve dok Rusija ne definira granice s Norveškom u Barentsovom moru i s SAD-om u Beringovom moru te preda karte s označenim koordinatama vanjske granice epikontinentalnog pojasa.⁵⁴ U ljeto 2007. svijetom je odjeknulo postavljanje ruske zastave od titana na dno Arktičkog oceana, što su mnogi protumačili kao svojatanje velikog dijela Arktičkog oceana.⁵⁵ Djelomično revidiran zahtjev uslijedio je u kolovozu 2015., a između ostalog temeljio se na shvaćanju kako kompleks podmorskih uzvišica (među kojima su i sporne Lomonosovljeva i Alfa-Mendeljejeva) dijeli kontinentalno podrijetlo te predstavlja sastavni dio kontinentalne orubine Rusije, što znači da Rusija kao obalna država nije ograničena povlačenjem vanjske granice epikontinentalnog pojasa do 350 morskih milja.⁵⁶ Danska je 2014. podnijela zahtjev za određivanjem vanjske granice epikontinentalnog pojasa Grenlanda, a taj se u velikom dijelu preklapa s ruskim zahtjevom.⁵⁷ Kanada je podnijela zahtjev za određivanje vanjske granice epikontinentalnog pojasa 2013., a Norveška je za sada jedina od pet arktičkih obalnih država kojoj je Komisija izdala preporuku, na temelju zahtjeva podnesenog 2006.⁵⁸ Prema geološkim podacima, vanjski rub kontinentalne orubine u norveškom je slučaju uži od 200 morskih milja od polaznih crta, što znači da nema osnove za određivanje granica epikontinentalnog pojasa izvan 200 morskih milja.⁵⁹ Zahtjevi za

⁴⁸ Piatt, J.F., Lensink, C.J., Butler, W., Kendziorok, M., Nysewander, D.R., „Immediate Impact of the ‘Exxon Valdez’ Oil Spill on Marine Birds“, *The Auk*, sv. 107, br. 2, 1990, str. 387.

⁴⁹ Hossain, Moriss, *op. cit.* (bilj. 2), str. 108.

⁵⁰ Oude Elferink, „The Outer Limits of the Continental Shelf in the Polar Region“, u: Molenaar, Oude Elferink, Rothwell (ur.), *op. cit.* (bilj. 13), str. 63.; popis država stranaka Konvencije o pravu mora dostupan je na engleskom i francuskom jeziku na mrežnim stranicama Ujedinjenih Naroda pod: http://www.un.org/depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm (06.04.2018.).

⁵¹ Casper, K.N., „Oil and Gas Development in the Arctic: Softening of Ice Demands Hardening of International Law“, *Natural Resources Journal*, sv. 49, 2009, str. 832.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Rothwell, *op. cit.* (bilj. 14), str. 4.

⁵⁴ Gavrilov, V.V., „The LOSC and the Delimitation of the Continental Shelf in the Arctic Ocean“, *International Journal of Marine and Coastal Law*, sv. 31, 2016, str. 331.

⁵⁵ Dodds, K., „Flag planting and finger pointing: The Law of the Sea, the Arctic and the political geographies of the outer continental shelf“, *Political Geography*, sv. 29, br. 2, 2010, str. 63.

⁵⁶ Gavrilov, *op. cit.* (bilj. 54), str. 333.

⁵⁷ *Ibid.*, str. 334.

⁵⁸ Hossain, Moriss, *op. cit.* (bilj. 2), str. 109.

⁵⁹ Jenisch, U., „The Arctic Ocean and the New Law of the Sea“, *Prinosi za poredbeno proučavanje prava i međunarodno pravo*, sv. 18, br. 21, 1985, str. 486.

određivanje tih granica pojačat će ionako prisutne tenzije među arktičkim državama, s obzirom da su u koliziji, a rezerve nafte i plina zarobljene na dnu Arktičkog oceana sigurno će utjecati na komplikacije u povlačenju vanjskih granica epikontinentalnog pojasa, odnosno razgraničenju Arktičkog oceana.⁶⁰

5. ZAŠTITA ARKTIČKOG OKOLIŠA

5.1. Otvaranje i zaštita novih plovidbenih puteva

5.1.1. Sjeverozapadni prolaz

Donedavno neprohodan, Sjeverozapadni je prolaz samo u zadnjem desetljeću ostvario veći broj prolazaka brodova nego što je bilo ostvareno u čitavom prethodnom stoljeću,⁶¹ a plovidba vodama Sjeverozapadnog prolaza predstavlja iznimnu opasnost za arktičku regiju u slučaju izlivanja nafte.⁶² Pitanje plovidbe vodama Sjeverozapadnog prolaza pojavilo se 1969. kada je američki tanker (prerađen u ledolomca) *Manhattan* prošao navedenim područjem kako bi se ispitala mogućnost komercijalne plovidbe i rentabilnije veze između istočne i zapadne strane američke obale, odnosno dovođenja nafte s Aljaske na američko tržište.⁶³ Upravo je prolazak *Manhattana* uvjetovao donošenje kanadskog Zakona o sprečavanju onečišćenja arktičkih voda (engl. *Arctic Waters Pollution Prevention Act*) 1970. Navedenim zakonom, Kanada je protegnula jurisdikcijske ovlasti do širine od 100 morskih milja u područjima Beaufortovog mora, Arktičkog oceana, duž obala Yukona i Sjeverozapadnih teritorija, namećući brodovima svih država da poštuju propise o sigurnosti plovidbe, a u svrhu sprečavanja onečišćenja.⁶⁴ Donošenje tog zakona naišlo je na negodovanje u međunarodnim krugovima, naročito SAD-a.⁶⁵ Međutim, Kanada je ustrajala na tvrdnji da međunarodno pravo ne pruža odgovarajuću zaštitu u osjetljivim polarnim vodama pa je vođena takvim nedostacima poduzela jednostrane mjere.⁶⁶ Svoje je težnje zajedno s tadašnjim Sovjetskim Savezom i SAD-om opravdala na Trećoj konferenciji UN-a o pravu mora zalaganjem na usvajanju tzv. „polarnog propisa“ (engl. *polar code*).⁶⁷ Naposljetku usvojeni čl. 234. Konvencije o pravu mora koji se tiče „područja pokrivenih ledom“ glasi:

„Obalne države imaju pravo donositi i provoditi nediskriminacijske zakone i druge propise za sprečavanje, smanjivanje i nadziranje onečišćenja morskog okoliša s brodova u područjima pokrivenima ledom u granicama isključivoga gospodarskog pojasa, u kojima su osobito oštri klimatski uvjeti i pokrivenost ledom u tijeku većeg dijela godine prepreka plovidbi ili je čine vrlo opasnom, a onečišćenje morskog okoliša moglo bi teško narušiti ekološku ravnotežu ili je nepovratno poremetiti. Ti zakoni i propisi primjereno vode računa o plovidbi i o zaštiti i očuvanju morskog okoliša na temelju najpouzdanijih raspoloživih znanstvenih podataka.“

⁶⁰ Rothwell, *op. cit.* (bilj. 14), str. 4.-7.

⁶¹ Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 128.-129.

⁶² *Ibid.* 129.

⁶³ Bakotić, B., „Pitanje kanadskog Arktika“, *Pravnik*, sv. 7, br. 6-7, 1973, str. 16.-19.

⁶⁴ Rothwell, D. R., Joyner, C. C., „Domestic perspectives and regulations in protecting the polar marine environment: Australia, Canada and the United States“, u: Vidas, *op. cit.* (bilj. 6), str. 150.-151.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 152.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Rothwell, *op. cit.* (bilj. 47), str. 286.

5.1.2. Sjeverni morski put ili Sjeveroistočni prolaz

Sjeverni morski put (Sjeveroistočni prolaz) prostire se ruskom obalom od Atlantskog sve do Tihog oceana, a predstavlja jednu od glavnih trgovačkih veza između Europe i Azije.⁶⁸ Ruski su čelnici prepoznali potencijal kraćeg „alternativnog“ prolaza, u usporedbi sa Sueskim prokopom ili Malajskim prolazom, a u tome ujedno leži i njegov primaran značaj.⁶⁹ Koristeći se ovlastima čl. 234. Konvencije o pravu mora,⁷⁰ Rusija je donijela zakone kojima je protegnula jurisdikciju u čitavom isključivom gospodarskom pojasu ruskog Arktika.⁷¹ 1990. usvojila je Pravila plovidbe morskim putevima Sjeverne morske rute (engl. *Regulations for Navigation on the Seaways of the Northern Sea Route*), čija je svrha regulirati plovidbu na nediskriminatoran način radi sprečavanja, smanjivanja i nadziranja onečišćenja morskog okoliša s brodova, uvažavajući ozbiljnost klimatskih uvjeta na Arktiku, prisutnost leda tijekom većeg dijela godine i svijest o posljedicama narušavanja ekološke ravnoteže u slučaju izlivanja ulja (čl. 2. Pravila plovidbe morskim putevima Sjeverne morske rute).⁷²

5.2. Onečišćenje s kopna

Na području Arktika moguće je detektirati tri osnovna uzročnika onečišćenja s kopna: aktivnosti na teritoriju arktičkih država, prekogranično onečišćenje i emisije štetnih plinova.⁷³ Na ruskom poluotoku Kola nalazi se najveća ljevaonica nikla i bakra na svijetu, a procjenjuje se da ispušta gotovo 6,000 tona metala u zrak svake godine.⁷⁴ Međutim, velike industrijske sile poput SAD-a, Kanade i Švedske sa svojim ljevaonicama metala i tvornicama celuloze i papira, također pridonose onečišćenju na Arktiku.⁷⁵ Od prekograničnih onečišćivača koji stižu do Arktika, najučestaliji su teški metali (živa, olovo, bakar, nikal) i POPs-ovi s izrazitom tendencijom bioakumulacije u masnim tkivima životinjskih vrsta, odnosno tradicionalnoj prehrani domorodačkog stanovništva na Arktiku.⁷⁶ Države među kojima su upravo neke od najvećih proizvođača štetnih kemikalija, donijele su 2001. Stockholmsku konvenciju o postojanim organskim onečišćujućim tvarima.⁷⁷

Smanjenje ozonskog omotača zadnjih je desetljeća učestalo na Arktiku, a zabilježeni su slučajevi kada je omotač bio smanjen za čak 40%.⁷⁸ Zabrinute tako drastičnim smanjenjem ozonskog omotača, arktičke su države dale podršku usvajanju Bečke konvencije o zaštiti ozonskog omotača iz 1985. i Montrealskom protokolu o tvarima koje onečišćuju ozonski omotač iz 1987.⁷⁹ Zračni prostor kao takav nema barijere koje bi mogle spriječiti

⁶⁸ Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 143.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Vidi: *supra*.

⁷¹ Brubaker, B., „Regulation of navigation and vessel-source pollution in the North Sea Route: Article 234 and state practice“, u: Vidas, *op. cit.* (bilj. 6), str. 224.

⁷² Tekst Pravila plovidbe morskim putevima Sjeverne morske rute, dostupan je na engleskom jeziku na mrežnim stranicama CHNL Information Office, pod: http://www.arctic-lia.com/docs/nsr/legislation/Rules_of_navigation_on_the_seaways_of_the_Northern_Sea_Route.pdf (07.04.2018.).

⁷³ VanderZwaag, D., „Land-based marine pollution and the Arctic: polarities between principles and practice“, u: Vidas (ur.), *op. cit.* (bilj. 6), str. 177.

⁷⁴ *Ibid.*, str. 178.

⁷⁵ *Ibid.*, str. 178-179.

⁷⁶ *Ibid.*, str. 179.

⁷⁷ Vidi: *supra*, uz bilj. 40.; Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 194.; među osnovnim ciljevima Stockholmske konvencije ističe se zabrana proizvodnje, uporabe, uvoza i izvoza POPs-ova uvrštenih u Dodatak A te ograničenje POPs-ova iz Dodataka B.

⁷⁸ VanderZwaag, *op. cit.* (bilj. 73), str. 180.

⁷⁹ Popis stranaka Bečke konvencije o zaštiti ozonskog omotača dostupan je na mrežnim stranicama UN-a, pod: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-2&chapter=27&lang=en

strujanje štetnih supstanci, redovito ispuštenih u taj dio Zemljine atmosfere, stoga je na međunarodnoj razini 1979. donesena Konvencija o prekograničnom onečišćenju zraka na velikim udaljenostima uz koju je usvojeno osam protokola.⁸⁰ Protokol iz 1999. o suzbijanju zakiseljavanja, eutrofikacije i prizemnog ozona nameće se kao jedan od važnijih u procesu smanjenja arktičke izmaglice, a prepoznat je kao takav i od radne skupine AMAP.⁸¹

Fenomen arktičke izmaglice (engl. *Arctic haze*), uočen je još prije više od pola stoljeća kada se nije znalo za antropogeno niti geografsko podrijetlo te pojave.⁸² Kasnija su istraživanja pokazala da izmaglica ostaje zarobljena u hladnom zraku za vrijeme zimskih perioda i ranog proljeća, a kontaminirana je teškim metalima i sulfatima.⁸³ Samo jedna od posljedica arktičke izmaglice povećano je upijanje sunčevih zraka (pod normalnim bi se okolnostima trebale odbiti od snijega i leda) koje pogoduje stvaranju uvjeta za pojačano topljenje leda.⁸⁴

5.3. Onečišćenje potapanjem

90-ih godina prošlog stoljeća, Arktik je ponovno privukao svjetsku pozornost, no ova puta šokantnim otkrićem o sovjetskom potapanju radioaktivnog otpada u područjima Barentsovog i Karskog mora.⁸⁵ U vrijeme kada je mjerenje izvršeno, ustanovljeno je da razina radioaktivnosti iznosi dva puta više nego što je zabilježeno bilo gdje na svijetu.⁸⁶ Sovjetski je Savez tada bio stranka Konvencije o sprečavanju onečišćenja mora potapanjem otpadaka i drugih tvari (London, 1972.), a potapanje radioaktivnog otpada bilo je djelomično učinjeno u suprotnosti s odredbama Londonske konvencije, uz koju je donesen Protokol iz 1996. o sprečavanju onečišćenja mora potapanjem otpadaka i drugih tvari (Londonski protokol).⁸⁷ Londonska konvencija izričito svrstava radioaktivni otpad u Prilog I. („crna lista“) čije je odlaganje u morski okoliš zabranjeno (čl. 4. st. 1. t. a, Prilog I. t. 6.). Međutim, Rusija nije stranka Londonskog protokola koji propisuje stroži režim od Londonske konvencije.⁸⁸ Opasnost od daljnjeg potapanja ruskog otpada ne samo da nije otklonjena, već se s obzirom na starost podmornica koje više nisu u upotrebljivom stanju, predviđa da će se samo povećati.⁸⁹ Rusija je do sada pokazala kako nije u stanju pohranjivati otpad na primjeren način, a upravo je pojam adekvatnog pohranjivanja (engl. *adequate storage*) okosnica odlaganja radioaktivnog materijala Londonske konvencije.⁹⁰

(09.04.2018.); popis stranaka Montrealskog protokola o tvarima koje onečišćuju ozonski omotač dostupan je na mrežnim stranicama UNEP-a, pod: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-2-a&chapter=27&clang=_en (09.04.2018.).

⁸⁰ Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo 1*, Zagreb, 2010, str. 296.

⁸¹ Protokol o suzbijanju zakiseljavanja, eutrofikacije i prizemnog ozona uz Konvenciju o dalekosežnom prekograničnom onečišćenju zraka iz 1979. godine, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 4/2008; Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 196.

⁸² Quinn, P.K., Shaw, G., Andrews, E., Dutton, E.G., Ruoho-Airola, T., Gong, S.L., „Arctic haze: current trends and knowledge gaps“, *Tellus: Chemical and Physical Meteorology*, sv. 59B, 2007, str. 99.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 196.

⁸⁵ Stokke, O.S., „Radioactive waste in the Barents and Kara Seas: Russian Implementation of the global dumping regime“, u: Vidas (ur.), *op. cit.*, (bilj. 6), str. 200.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Tekstovi Londonske konvencije i Londonskog protokola dostupni su na mrežnim stranicama Međunarodne pomorske organizacije, pod: <http://www.imo.org/en/OurWork/Environment/LCLP/Documents/LC1972.pdf> i <http://www.imo.org/en/OurWork/Environment/LCLP/Documents/PROTOCOLAmended2006.pdf> (14.04.2018.); više o slučaju razotkrivanja sovjetskog radioaktivnog otpada vidi u: Stokke, *op. cit.* (bilj. 85), str. 200.-220.

⁸⁸ Popis stranaka Londonskog protokola i drugih međunarodnih ugovora za sigurnost morskog okoliša, dostupan je na mrežnim stranicama Međunarodne pomorske organizacije, pod: <http://www.imo.org/en/About/Conventions/StatusOfConventions/Pages/Default.aspx> (14.04.2018.).

⁸⁹ Stokke, *op. cit.* (bilj. 85), str. 202.

⁹⁰ *Ibid.*

Londonska konvencija inače predstavlja vodeći instrument međunarodnog prava što se tiče potapanja štetnih stvari, a pruža mnogobrojne odredbe za sprečavanje, otkrivanje i kažnjavanje protupravnih aktivnosti, uz to što obvezuje države na usvajanje nužnih mjera kako bi se njen smisao doista ostvario.⁹¹ Čl. 210. Konvencije o pravu mora, potvrdio je obvezu država da donesu zakone i poduzmu potrebne mjere za sprečavanje i nadziranje onečišćenja potapanjem na svojem teritoriju, odnosno ovlašćuje države da uređuju i nadziru takve aktivnosti u svojem teritorijalnom moru, isključivom gospodarskom pojasu i epikontinentalnom pojasu.

5.4. Zaštita određenih životinjskih vrsta na Arktiku

5.4.1. Zaštita kitova

Glatki kitovi predstavnici su najveće životinjske vrste na Arktiku, a njihova je populacija bila toliko mala početkom 20. st. da se vrsta nalazila na rubu istrebljenja.⁹² 1946. usvojena je Međunarodna konvencija za regulaciju kitolova (u daljnjem tekstu: ICRW, krat. od engl. *International Convention for the Regulation of Whaling*),⁹³ a u Preambuli ICRW-a stoji da su vlade ugovornice odlučile:

„zaključiti konvenciju kojom će se pružiti primjerena zaštita stokova kitova i tako omogućiti uredan razvoj kitolovne industrije (...) uzimajući u obzir da povijest kitolova svjedoči o prekomjernom izlovljavanju jednog područja za drugim, jedne vrste kitova za drugom, i to u takvoj mjeri da je prijeko potrebno sve vrste kitova zaštititi od prekomjernog izlovljavanja.“

Međunarodna komisija za kitolov, osnovana ICRW-om (čl. 3.), odredila je moratorij na komercijalni kitolov 1982. koji se odnosio na sve vrste kitova, i to počevši od sezone 1985./1986. pa nadalje.⁹⁴ Međutim, Norveška i Island nastavljaju s ubijanjem kitova u svojim isključivim gospodarskim pojasevima budući da su moratoriju prigovorile, tj. stavile rezervu na njega, a bivši Sovjetski Savez, koji je također registrirao prigovor na moratorij, provodio je kitolov isključivo prve dvije sezone (na Antarktiku) od kada je moratorij stupio na snagu.⁹⁵ Od tada su bivši Sovjetski Savez, Norveška, Island i Japan zajedno ubili preko 25,000 kitova.⁹⁶ Sve arktičke države osim Kanade, stranke su ove Konvencije, a posebni ustupci Komisije za regulaciju kitolova učinjeni su u korist domorodačkog stanovništva, kojemu je dozvoljeno loviti u granicama dopustivog ulova određenog od posebnog znanstvenog odbora Komisije.⁹⁷

⁹¹ *Ibid.*, str. 204.

⁹² *Ibid.*, str. 179.

⁹³ Međunarodna konvencija za regulaciju kitolova, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 6/2006.

⁹⁴ Više o moratoriju, vidi na mrežnim stranicama *International Whaling Commission*, pod: <https://iwc.int/commercial> (09.04.2018.).

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Lista država s brojem ulova kitova po sezoni (s razlikovanjem vrsta kitova i područja u kojim su „ulovljeni“), učinjene pod prigovorom ili rezervom na moratorij dostupna je na mrežnim stranicama *International Whaling Commission*, pod: https://iwc.int/table_objection (09.04.2018.).

⁹⁷ Bankes, N., „The Conservation and Utilization of Marine Mammals in the Arctic Region“ u: Molenaar, Oude Elferink, Rothwell (ur.), *op. cit.* (bilj. 13), str. 302.

5.4.2. Polarni medvjedi

Jedino mjesto na Zemlji koje prirodno nastanjuju polarni medvjedi je Arktik.⁹⁸ Države arktičkog polarnog kruga (SAD, Kanada, Danska/Grenland, Norveška/Svalbard, Rusija), čija područja polarni medvjedi nastanjuju, sklopile su Sporazum o očuvanju polarnih medvjeda u Oslu, 1973.⁹⁹ Sporazum je donesen kao posljedica pretjeranog komercijalnog lova te životinjske vrste pa zabranjuje lov na polarne medvjede, osim u znanstvene i slične svrhe (čl. 3. st. 1. Sporazuma o očuvanju polarnih medvjeda), kada se lokalno stanovništvo služi lovom na polarne medvjede kao svojim tradicionalnim pravom (čl. 3. st. 1.) i u još nekoliko izuzetih slučajeva. Zabranjeno je hvatanje (engl. *taking*) polarnih medvjeda, a u svrhe Sporazuma hvatanjem se smatra lov, ubijanje i hvatanje/zatočeništvo (čl. 1. st. 2.). Države se obvezuju na očuvanje ekosistema kao šireg konteksta o kojem polarni medvjedi ovise, s posebnom pažnjom na očuvanje njihovih staništa (čl. 2. Sporazuma o očuvanju polarnih medvjeda). Isto tako, zabranjuje se izvoz, uvoz i trgovina polarnim medvjedima ili bilo kojim proizvodima nastalim od te vrste, a koji su u suprotnosti s odredbama Sporazuma (čl. 5).

Nedostatak Sporazuma ogleda se u nepostojanju nadzornog tijela za implementaciju njegovih odredaba pa se u međuvremenu formirala Specijalna skupina za polarne medvjede (engl. *Polar Bear Specialist Group*), unutar Međunarodnog saveza za očuvanje prirode koja je preuzela tu funkciju.¹⁰⁰ Sporazum se smatra uspjehom, a u prilog te tvrdnji govori činjenica da se populacija polarnog medvjeda nakon nekontroliranog lova oporavlja.¹⁰¹ Osim ovog regionalnog, sklopljena su još dva bilateralna sporazuma, između Kanade i SAD-a i između Rusije i SAD-a.¹⁰² Stupanj je ugroženosti polarnih medvjeda, prema Konvenciji o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka, (CITES, Washington, 1973.),¹⁰³ takav da ih svrstava u Dodatak II. koji uključuje (čl. II. st. 2. CITES):

„sve vrste kojima možda trenutačno ne prijete izumiranje, ali se to može dogoditi ukoliko trgovina primjercima takvih vrsta ne bude podlijeerala strogim propisima radi izbjegavanja njihova iskorištavanja na način koji ugrožava njihov opstanak.“

Kakva je njihova sudbina s obzirom na topljenje leda i nalaze istraživanja, koja su pokazala kako, zbog visokih koncentracija POPs-a, najosjetljivije populacije polarnih medvjeda unutar arktičkog kruga pate od pada imunološkog sistema i reproduktivnih oštećenja, sasvim je drugo pitanje.¹⁰⁴

⁹⁸ Više o statusu polarnih medvjeda što se tiče stupnja ugroženosti vidi na mrežnim stranicama *World Wildlife Fund*, pod: <https://www.worldwildlife.org/species/polar-bear> (09.04.2018.).

⁹⁹ Tekst Sporazuma o očuvanju polarnih medvjeda dostupan je na mrežnim stranicama Međunarodnog saveza za očuvanje prirode –Specijalna skupina za polarne medvjede, pod: <http://pbsg.npolar.no/en/agreements/agreement1973.html> (09.04.2018.).

¹⁰⁰ Bankes, *op. cit.* (bilj. 94), str. 316.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Tekstovi Inuvialuit – Inupiat Sporazuma o upravljanju polarnim medvjedima u južnom Beaufortovom moru i Sporazuma između Vlade SAD-a i Vlade Ruske Federacije o očuvanju i upravljanju aljaško-čukotskom populacijom polarnih medvjeda, dostupni su na engleskom jeziku na mrežnim stranicama Međunarodnog saveza za očuvanje prirode –Specijalna grupa za polarne medvjede, pod: <http://pbsg.npolar.no/en/agreements/USA-Canada.html> (11.04.2018.) te <http://pbsg.npolar.no/en/agreements/US-Russia.html> (11.04.2018.).

¹⁰³ Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12/1999; tablicu Dodataka I, II, III životinjskih i biljnih vrsta vidi na mrežnim stranicama CITES, pod: <https://cites.org/eng/app/appendices.php> (11.02.2018.).

¹⁰⁴ Stokke, *op. cit.* (bilj. 34), str. 404.

5.4.3. Tuljani

Tijekom povijesti, kanadski lovci masovno su istrebljivali tuljane oko otočja Pribilof, nerijetko čekajući da prijeđu iz teritorijalnog mora SAD-a (tadašnja se širina ograničavala na 3 morske milje) u otvoreno more.¹⁰⁵ Takva je praksa inicirala donošenje Konvencije o mjerama za očuvanje i zaštitu tuljana na sjeveru Tihog oceana (engl. *Convention Respecting Measures for the Preservation and Protection of the Fur Seals in the North Pacific Ocean*),¹⁰⁶ jednog od prvih međunarodnih ugovora za zaštitu životinja, sklopljene između SAD-a, Velike Britanije, Sovjetskog Saveza i Japana 1911. Spomenuta je Konvencija jedan od prvih dokumenata za zaštitu arktičkog okoliša uopće, a tada se pojavila ideja država da zabrane iskorištavanje neke životinjske vrste u području izvan granica nacionalne jurisdikcije.¹⁰⁷

Svim subjektima pod jurisdikcijom država stranaka Konvencije zabranjeno je loviti tuljane unutar zaštićenog područja, tj. morima sjevernog dijela Tihog oceana (čl. 1. Konvencije) te se sve stranke obvezuju da neće dopustiti, na područjima svojih luka, bilo kakve aktivnosti svojih građana ili brodova vezane uz lov na tuljane u Konvencijom zaštićenom području (čl. 2. Konvencije). Određeno je da se odredbe o zabrani lova na tuljane unutar zaštićenog područja neće primjenjivati na domorodačko stanovništvo koje živi na tim dijelovima Tihog oceana (čl. 4. Konvencije).

Potaknuta okrutnim načinom ubijanja tuljana, Uredba (EZ) Europskog parlamenta i Vijeća o trgovini proizvodima od tuljana zabranila je uvoz proizvoda od tuljana u EU.¹⁰⁸ Ipak, svjesni činjenice da je lov na tuljane dio tradicionalne prakse Inuita i da većina ulova potječe od ne-domorodačkog stanovništva, čl. 3. t. 1. o uvjetima za stavljanje na tržište propisao je:

„Stavljanje na tržište proizvoda od tuljana dozvoljava se samo kad su proizvodi od tuljana rezultat lova koji inuitske i druge autohtone zajednice obavljaju tradicionalno i kojim pridonose svojoj egzistenciji.“

6. ZAKLJUČAK

Arktik kakvog danas poznajemo, nestaje. S njime će nestati životinjske vrste kojima su led i polarni ekosustav neophodni za život. S nestankom snijega i leda, sunčeve zrake koje se inače od njih odbijaju, zagrijavat će Arktički ocean, a rastapanjem permafrosta ispustit će se velike količine zarobljenog metana u atmosferu. Najmanje odgovorno, domorodačko stanovništvo na Arktiku (i općenito), bit će među prvima koji će osjetiti posljedice topljenja leda i povišenje razine oceana. S promjenama u biološkoj raznolikosti dolazi do promjena u prehrani, a najranjiviji unutar skupine bit će žene, djeca i osobe starije životne dobi.¹⁰⁹ Već je i među tijelima s nadzornom funkcijom u poštivanju ljudskih prava porasla svijest o utjecaju klimatskih promjena na čovjeka pa je i UN-ov Ured Visokog povjerenika za ljudska prava prepoznao povezanost klimatskih promjena s mogućnošću ostvarenja njihove zaštite.¹¹⁰

¹⁰⁵ Byers, *op. cit.* (bilj. 3), str. 172.

¹⁰⁶ Tekst Konvencije o mjerama za očuvanje i zaštitu tuljana na sjeveru Tihog oceana dostupan je na engleskom jeziku na mrežnim stranicama *Library of Congress*, pod: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/must000001-0804.pdf> (11.04.2018.).

¹⁰⁷ Rothwell, *op. cit.* (bilj. 47), str. 289.-290.

¹⁰⁸ Vidi: *supra*, uz bilj. 38.

¹⁰⁹ Prior, Heinämäki, *op. cit.* (bilj. 36), str. 196.

¹¹⁰ *Ibid.*, str. 198.

Načelno vođene tim razlozima, osam država arktičkog polarnog kruga (SAD, Kanada, Danska, Norveška, Švedska, Finska, Island, Rusija) formiralo je Arktičko vijeće, vodeći regionalni međuvladin forum za promicanje suradnje i koordinacije među tzv. A8 na pitanjima zaštite arktičkog okoliša.¹¹¹ S topljenjem leda i značajnim promjenama koje pogađaju Arktik te rastućim interesom ostalih, nearktičkih država, postaje upitno je li ono, kao vodeći forum za pitanje regionalnih problema, u stanju ispuniti svoju zadaću.¹¹² Iako je Arktičko vijeće djelovalo obećavajuće, još uvijek se nije pomaknulo od donošenja preporuka, smjernica i znanstvenih procjena pa se može zaključiti da, osim šire organizacijske strukture, nije bitno drugačije od Strategije za zaštitu arktičkog okoliša i njenog *modi operandi*.¹¹³ S druge strane, ne može se poreći da je na poticaj Arktičkog vijeća, tj. kroz aktivnosti radnih skupina, donesen velik broj znanstvenih studija koje ukazuju na drastične promjene na Arktiku te općenito na posljedice globalnih razmjera i potrebu poduzimanja hitnih mjera na međunarodnoj razini.¹¹⁴ Postavlja se pitanje, predstavlja li sve veći broj promatrača novu prijetnju Arktiku.¹¹⁵ Broj promatrača daleko je nadmašio broj članica Arktičkog vijeća, a interesi azijskih država s razvijenom ribarskom flotom, čiji će se trgovinski putevi uz to skratiti, podjednaki su financijskim interesima arktičkih država u uvjetima oslobođenim leda.¹¹⁶ Danas prevladava mišljenje da se vodi utrka za Arktik, i to ne samo između arktičkih država, već i onih koje se ne mogu svrstati u tu skupinu, kao što su EU i Kina.¹¹⁷ Pretpostavlja se da je na dnu Arktičkog oceana zarobljeno oko 45% neotkrivenih zaliha nafte i plina, a zemlje uvoznice EU gledaju na to izvorište kao puno pogodnije nego što su ona pod kontrolom Rusije, bliskistočnih i afričkih država.¹¹⁸ Kina je već pokazala golemi interes za vađenje arktičkih resursa, a kao država s razvijenom ribarskom flotom, čiji će se trgovački putevi do ostalih kontinenata znatno skratiti, nesumnjivo će tražiti svoju poziciju na Arktiku.¹¹⁹

Konvencija o pravu mora temeljni je i najvažniji kodifikacijski ugovor međunarodnog prava mora, ali nije dovoljna kada govorimo o reguliranju Arktika. Dalje, čl. 234. „Područja pokrivena ledom“ sam za sebe ne može osigurati primjerenu zaštitu za područje koje zahtijeva pristup cjelokupnog uređenja.¹²⁰ Jedinstvena arktička politika koja bi se bazirala na pravno obvezujućim normama ne postoji pa se nameće rješenje u kontekstu usvajanja Ugovora o Arktiku, po uzoru na antarktički sustav.¹²¹ U radu su obrađeni samo neki od uzročnika onečišćenja na Arktiku i odgovarajući međunarodnopravni instrumenti za njihovu regulaciju. Usvojene su mnogobrojne konvencije i drugi međunarodnopravni akti za zaštitu okoliša općenito i za zaštitu arktičkog okoliša posebno. Međutim, ujednačena politika zaštite arktičkog okoliša za sada još nije moguća jer države nisu podjednako pravno obvezane instrumentima donesenima s tim ciljem. Tek kada bi sve države polarnog

¹¹¹ Vidi: *supra*.

¹¹² Koivurova, T., Molenaar, E.J., „International Governance and Regulation of the Marine Arctic: Overview and Gap Analysis“, *World Wildlife Fund International Arctic Programme*, 2009, str. 13.

¹¹³ Koivurova, T., „Limits and possibilities of the Arctic Council in a rapidly changing scene of Arctic governance“, *Polar Record*, sv. 46, br. 2, 2010, str. 148.

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 154.

¹¹⁵ Hossain, Morris, *op. cit.* (bilj. 2), str. 110.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ Kuersten, A., „Imagining the Arctic: International Law, Governance, and Relations in the High North“, *Michigan State International Law Review*, sv. 24, 2016, str. 604.

¹¹⁸ Petrick, S., Riemann-Campe, K., Hoog, S., Growitsch, C., Schwind, H., Gerdes, R., Rehdez, K., „Climate change, future Arctic Sea ice and the competitiveness of European Arctic offshore oil and gas production on world markets“, *Ambio*, sv. 46, 2017, str. 410.

¹¹⁹ Tekst članka „The dragon looks north“, dostupan je mrežnim stranicama Al Jazeera, pod: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/12/20111226145144638282.html> (14.04.2018.).

¹²⁰ Rothwell, *op. cit.* (bilj. 14), str. 10.

¹²¹ *Ibid.*, str. 11.

kruga bile pravno obvezane svim instrumentima za zaštitu okoliša i svjesne dugoročnih posljedica koje će rastapanje arktičkog leda prouzročiti, umjesto da se vode samo kratkoročnim financijskim interesima, tada bi i novi, izmijenjeni Arktik imao šansu prilagoditi se novonastalim uvjetima. Kako još uvijek nije iskazana ozbiljna i jasna volja arktičkih država oko usvajanja posebnog mnogostranog ugovora koji bi regulirao sve aktivnosti na Arktiku, samo ostaje vidjeti kojim će se intenzitetom stanje na Arktiku, za kojega su vodeće svjetske sile zainteresirane, mijenjati nagore.

The Arctic in International Law

Summary

The impacts of climate changes are most visible in the Arctic. Except the fact this situation development is going to cause unthinkable consequences in every single level, first of all it is important to take into account indigenous people who inhabit the Arctic, at least responsible for pollution and changes. The animal species of Arctic are going to disappear and change their habits, which means that indigenous, and other Arctic inhabitants will stay without traditional food source and other benefits they have from them. Ice melting is causing far-reaching chain of negative development and mainly conducted by those reasons, eight Arctic states have founded the Arctic Council, leading intergovernmental forum for cooperation on Arctic environment protection matters. Large amounts of oil and gas, hidden in the subsoil of the Arctic Ocean, are rising additional tension among Arctic states themselves and non-arctic states, given that Arctic states are setting requests for external continental shelves. There are a lot of reasons for drawing attention of leading forces on the Arctic region, seen by ones as the oasis profits which will be realised when the long-lasting ice disappears, and by others - currently most fragile place on Earth which demands urgent protection. The objective of this work is to analyse international legal status of the Arctic, respectively, most important international legal rules applicable in the Arctic with special attention to Arctic environmental protection.

Key words: Arctic, Arctic environmental protection, ice melting, pollution, Arctic Council